

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

Сретењски устав и општенародна права Србина
(мастер рад)

Ментор

Доц. др Сара Митић

Студент

Кристина Ранђеловић

Број индекса: М007/23-0

Ниш, 2024. године

САДРЖАЈ

УВОД	1
1. СРПСКА ЗЕМЉА ПРЕ СРЕТЕЊСКОГ УСТАВА	3
2. СРЕТЕЊСКИ УСТАВ	6
2.1. Доношење Устава	8
2.2. Димитрије Давидовић	10
2.3. Структура Устава	12
2.4. Организација државне власти према Сртењском уставу	16
3. ОПШТЕНАРОДНА ПРАВА СРБИНА У СРЕТЕЊСКОМ УСТАВУ	20
3.1. Људска права	20
3.2. Грађанска права и слободе у сретењском уставу	23
3.3. Анализа главе једанаесте „Обштенародна права Србина“	24
4. СРЕТЕЊСКИ УСТАВ И СТРАНИ УСТАВИ	30
4.1. Сретењски устав и швајцарски устав	30
4.2. Сретењски Устав и француска уставна повеља од 1814	31
4.3. Сретењски устав и Устав краљевства Виртемберг од 1819	36
5. УКИДАЊЕ УСТАВА	38
6. ЗНАЧАЈ УСТАВА	40
7. ЗАКЉУЧАК	41
8. ЛИТЕРАТУРА	43
9. САЖЕТАК И КЉУЧНЕ РЕЧИ	45

10. SUMMARY AND KEY WORDS	46
11. БИОГРАФИЈА СТУДЕНТА	47

УВОД

Сретење Господње је важан празник у српској православној цркви и уопште у народу. Слави се на 40. дан од Божића. Српска православна црква слави овај празник 2. фебруара по јулијанском, 15. фебруара по грегоријанском календару. Сретење је важан датум и за српски народ. На Сретење 1804. године одржан је Збор у Орашцу којим је почео Први српски устанак. На овај празник је и 1835. године донет Сретењски устав. Због тога је овај датум слављен као Дан Државности и Дан Уставности. Године 1909. одржана је прва скупштина Срба у Османском царству. Од 2006. године се слави као Дан Државности.

„Уставно питање у Србији јавља се са почетком Српске револуције, тачније њеног првог устанка 1804. године, прве обресе добијајући кроз уставне акте и многобројне нацрте и остаће отворено кроз скоро читаву историју Књажевства, и касније Краљевине Србије, да би и данас, 204 године после, задржало своју актуелност. Са избијањем Српске револуције, на чијем челу ће бити вожд Ђорђе Петровић, касније прозван Карађорђе, почињу и први проблеми уређења власти у тек створеној држави, додатно отежани обласним сепаратизмом, Карађорђевој жељом за неограниченом (не само војном) влашћу и намере војвода да власт држе у својим рукама. У проблем се укључују и стране силе, пре свега Русија и Аустрија, покушавајући да спроведу своје интересе кроз подршку једној или другој страни. Резултат ових борби биће неколико домаћих и страних уставних нацрта. Борба за уставност у Србији тога доба има за циљ доношење устава који би био близак политичком појму устава, како се он данас схвата у науци уставног права. Међутим, иако је циљ тог устава правно ограничавање и зауздавање апсолутизма, у овом конкретном случају Карађорђевог, циљ војвода није ограничавајући устав (limited constitution), који би уместо разбарушене силе био устројство слободе (constitutio libertatis), а поготово не устав у политичком смислу према елементима које је дао Карл Левенштајн. Тај устав био би, пре свега, средство за остваривање интереса војвода.“¹

¹ Чавошки К. Васић Р., 2017., *Увод у право*, Београд

Први Устав Кнежевине Србије, познатији под називом Сретењски устав представља један од првих демократских устава у Европи, који је остао упамћен у уставној историји Србије више као уставни нацрт. Разлог томе је што је он био веома кратког века, наиме под притиском страних сила, изненада је мораодабудеукинут, након свега 55 дана од његовог доношења, те није ни имао прилику да заживи у пракси. Међутим и дан данас, када се говори о Уставној историји Србије, овај Устав остаје незаобилазна теза сваког разматрања, управозбогсвог невероватно либералног карактера који га је осликавао и због којег су постављени даљи уставни стандарди за нашу земљу и њено становништво. Устав је садржао револуционарне идеје регулисања унутрашњих односа у држави, као и поделу власти на три функције тј. на: законодавну, извршну и судску.

Његов значај лежи у чињеници да он представља први српски устав и да је као такав донео много либералних и демократских идеја које су за оно време, чак и за малу и вазалну Србију, биле превелики залог. Не само што велика царства (главни агитори за суспензију устава) нису имала каталог људских права какав је имао Сретењски устав, већ многа нису имала ни уставе. Људска права и слободе данас представљају незаобилазан део сваког модерног устава. Она изражавају идеју да сваком човеку права припадају природно без обзира на статус, држављанство или правну јурисдикцију одређене земље.

Људска права и слободе би се у Сретењском уставу могла поделити на: универзална људска права (она која су доступна свима), права која се гарантују само грађанима Србије, као дужности грађана Србије.

1. СРПСКА ЗЕМЉА ПРЕ СРЕТЕЊСКОГ УСТАВА

Након слома Првог српског устанка и устаничке српске државе, уставно питање постаје беспредметно, али само за кратко. Борба за устав нарочито се актуелизује након добијања аутономије хатишерифима из 1830. и 1833. године и берата којим је султан кнезу Милошу, „као верном и приврженом слуги“ признао својство наследног кнеза. У унутрашњим односима, уочавамо исти однос као и у држави Првог устанка, само што овај пут, уместо Карађорђа, на место вође долази Милош Обреновић који и унутрашњу и спољну политику води другачије од вожда. Милош, без сумње, има тенденцију да самовољно, рекли бисмо, апсолутистички влада и у том циљу користи сва средства која му стоје на располагању. „Хатишерифом од 1830. предвиђена је „скупштина, састављена из поглавара земаљских“ чиме би се уређење власти у Србији, сада признатој као аутономној вазалној држави у оквиру Отоманског царства, вратило у облик из периода државе Првог устанка. Сада пак, идеје конституционализације рађају се и потичу и од самога кнеза Милоша, као и људи из њихове околине. Кнез Милоша Обреновића се представља као човека који је одлично разумео политичка питања, али и као човека осетљивог на уставне финесе“.²

Током 1831. године настала су два уставна нацрта, дела непознатих аутора – Устав и други, План Конституције Србске. План Конституције Србске настао је половином 1834. године и обухвата преамбулу и нормативни део од 22 члана, распоређена у пет одељака, која се називају сеченија. Поред њих, ту је и засебни део назван План Конституције Правитељства Србскога од 11 чланова. За разлику од свих српских (и касније југословенских) устава до Другог светског рата, овај уставни нацрт садржи и преамбулу, из чега се закључује да је његов писац вероватно био упознат са страним уставима. Међутим, њена занимљивост лежи у томе што је кнез приказан као народни изабраник, иако је он правно био кнез на основу султановог берата и хатишерифа. Преамбула показује неке од напредних мисли из овог уставног нацрта, али и поред њих целокупан овај документ изгледа неразрађено.

² Поповић Д., 2006., *Препочетак српског парламентаризма – клице и преурађени плод*, Београд

Од органа власти, План Конституције Србске познаје Сенат, министре, који додуше не чине неко посебан министарски савет, књаза и скупштину, а у члану 4. предвиђено је да министар правосуђа заседа у Народном суду. Сенат би чинили осам сенатора и шест министара, и док би сенатори, бар у начелу, били непокретни, министре би постављао и отпуштао кнез.

Други документ, „Устав“ састоји се од неких осамдесетак чланова, подељених у седам глава, и обухвата много ширу материју, те овај нацрт има скоро сва обележја модерног устава у формалном смислу. Као и Конституција, и „Устав“ садржи преамбулу, али битно другачијих ставова изражених у њој. Од људских права садржаних у њему битно је напоменути, да је у члану 27. „Устава“ зајемчена слобода штампе и забрањена цензура! 9 За разлику од Сретењског устава, овај уставни нацрт је доследно спровео поделу власти, наравно уз одређена одступања која су, вероватно, у вези са реалним стањем у Србији тог времена. „Према „Уставу“ врховни органи су: кнез, кабинет министара (који има пет ресора, док кнез командује војском и води иностране послове), совјет, апелациони суд и велики суд, док нацрт спомиње и скупштину у неколико одредби. Кнез врши извршну власт преко министара који се називају кабинетски, односно државни секретари, док законодавну дели са Совјетом, који би се бирао на територијалном принципу. Условно, скупштину и совјет може се посматрати и као два дома, али дводомног система, ипак нема. Међутим, ни овде нема директних сазнања да ли је, и у којој мери било правних транспланата из неког страног уставног поретка, или чак више њих.“³

Поред ових нацрта, у уставотворној активности активно је учествовао и сам кнез Милош. Тако је Милош замоливши Боа-ле-Конта, француског дипломату, да сачини један нацрт устава за Србију, истовремено му и дао неке смернице о основама уставног уређења земље. Додуше, Боа-ле-Конт није поступио у складу са овим смерницама, па је уместо совјета као законодавног, извршног и судског органа, као законодавне органе предвидео кнеза, савет и народну скупштину; извршну власт поверио је кнезу и његовом кабинету министара; а судску власт одвојио од тзв. политичких власти.

³ Аврамовић С., 2001., *Опита правна историја*, Београд

Ускоро је уследила и чувена Милетина буна, након које су начињена још два уставна нацрта, а коначан исход био је Сретењски устав – први у модерној српској држави. Иако су сви ови нацрти остали само пројекти, они су ипак оставили одређени утицај и на сам Сретењски устав, а пре свега они су сведочанство о значају уставног питања у Србији, тада још увек вазалној кнежевини унутар Турског царства, и раној спознаји широких народних маса о потреби младе српске државе за уставом.

2. СРЕТЕЊСКИ УСТАВ

Притиснут избијањем Милетине буне и великог незадовољства у народу, кнез Милош је био принуђен да 1835. године донесе први устав Србије. Устав је донет на велики хришћански празник, Сретење те је по њему и добио назив Сретењски устав. Доношењем овог устава, кнез Милош признаје да више нема апсолутистичку власт већ да исту дели са другима. За ондашње прилике, Сретењски устав је био врло напредан, са решењима која су била инспирисана идејама Француске револуције. Устав свој спољашњи облик дугује француским конституцијама. То је утицало да он буде прожет духом начела, уставних принципа који су у Србији до тада били непознати и које је могла само да прижељкује. Устав у духу француске уставности полази од тога да постоје српске власти, њих три, и то: „законодатељна, законоизвршитељна и судејска“, али није био до краја доследан у њиховој подели јер је предвиђао да законодавну и извршну власт заједно врше Кнез и Државни савет. Док је Кнез био уобичајена институција у српској али и широј (словенској) традицији, то не би могло да се каже и за Државни савет. Он је по „Сретењском уставу био нешто ново, оригинално, што није имало узора у неком од постојећих органа европских устава. Судску власт, као трећу грану власти, су вршили судови организовани у три степена и то као окружни (првостепени), Велики суд као другостепени (апелациони) и посебно одељење Државног савета које суди у трећем (последњем) степену.“⁴

Сретењски устав представља први српски потпуни устав. У теорији има доста опречних мишљења по том питању. Сретењски устав је био на линији даљег јачања српске државности, водио је проширивању њених самоуправних права која је добила хатишерифима од 1830. и 1833., као и тежње за све већом независношћу у унутрашњем управљању али и на спољашњем плану. Сретењским уставом је Србија добила прерогативе за формирање управе и власти по којој је, ако не формално, а онда само практично могла бити посматрана као једна суверена држава. Иако је била намера да се ограничи Милошева власт, он је и даље био центар власти. Располагао је важним овлашћењима и као чинилац у законодавној и извршној власти.

⁴ Марковић Р., 2018., *Уставно право и политичке институције*, Београд

У његовој надлежности, као носиоца извршне власти, било је да даје помиловања за кривице, одликовања и друга признања. Он је постављао све чиновнике укључујући и нове чланове Државног савета, постављао је председника Државног савета, а што се законодавне власти тиче, заједно са Државним саветом предлагао је и издавао законе и уредбе и надгледао је њихово извршавање посредством надлежних министара. Што се тиче законодавства, кнез је био јачи законодавни чинилац. Милош је имао право потврђивања закона који је изгласан у Државном савету, а у случају да изостане та његова потврда, то је фактички значило улагање вета на закон. На тај начин је Кнез могао да спречи одлуке Државног савета а ветом да одуговлачи законодавне радње.

Државни савет је био највиша државна власт поред Кнеза. Био је састављен од председника, поред њега савет је чинило и шест министара, главни секретар и неодређени броја државних саветника. Савет је требао да буде највиши орган државне управе, односно највиша установа за уређење државне администрације јер је уређивао друге власти и утврђивао правила по којима ће се власт вршити. Кнез поставља председника Државног савета али и нове државне саветнике (совјетнике) чији број није био сталан па је тако имао уплива на рад овог тела и могао да издејствује одлуке које му одговарају. Трећи чинилац у организацији српске државне власти по овом Уставу је била Народна скупштина, с тим да је била другоразредни орган јер није била законодавно тело, није доносила законе нити је делила законодавну власт са кнезом и Државним саветом. Она се састојала од сто одабраних чланова из свих делова Кнежевине Србије и није доносила законе, већ је имала пореско-финансијска права и њен главни посао је био утврђивање (увођење) пореза јер се никакав данак није могао да уведе без њене сагласности.

„Још један показатељ да је Сретењски устав изгледао као модерни европски устав, види се и по томе што је имао и једно посебно поглавље о људским правима под називом Општенародна права Србина.“⁵

Поред тога што је гарантовао сва права утврђена по стандардима напредних земаља, уставом су била предвиђена и нека права која су одговарала специфичностима Србије и њеном развоју. Најбитније тековине и основне гаранције се односе на признање

⁵ Михајловић В., 2009., *Уставно право*, 3 М СОРІ, Краљево

једнакости грађана пред законом али и личних слобода грађана и њихово гарантовање у поступку гоњења, затим њиховог притварања, држања у затвору и кажњавања. Што се личних права тиче Устав гарантује и право насељавања, односно право иселјавања са свом покретном имовином у друге крајеве турског царства као и у иностранство, а одређену специфичност представља право Србина да може да бира начин свог живљења, наравно уколико то није на општенародну штету.

Изузев личних права, Сретењски устав није предвиђао нека друга, у првом реду политичка, а што се економских права тиче, гарантује се само неприкосновеност приватне имовине чије се угрожавање третира као нарушавање општенародне безбедности и која се само изузетно може ограничити, односно која се само изузетно може одузети. Иако је Сретењски устав написан по узору на савремене уставе, он је кратко трајао па је под притиском Русије и Аустрије, Турска натерала Милоша да га опозове јер је сматрала да је изузетно слободоуман за оно време. Сретењски устав представља продукт једне фазе у друштвеном, политичком и економским развоју Србије.

2.1. Доношење Устава

„Милош Обреновић, као вођа Другог српског устанка започео је своје успињање на власти. Формирање и јачање своје власти у држави, Милошу је кренуло непосредно након завршетка Другог устанка и споразума са Марашли Али-пашом. Уз подршку везира, Милошу је пошло за руком да се уздигне од осталих старешина као „врховни кнез“ и успео да преузме сву власт. Незадовољство Милошевом владавином су се врло рано испољиле и то кроз разне буне, које су биле и народне и старешинске, јер су у њима незадовољне старешине предводиле незадовољан народ. Наиме, Милошев апсолутизам није омогућавао старешинама учешће у власти, а народ је првенствено био револтиран строгошћу Милошевих чиновника, суровошћу и безакоњем и ограниченом слободом

трговине и размене добара. У земљи нису имали правну сигурност, ни личну ни имовинску.“⁶

„Нов устав је био донет на Сретење у Крагујевцу, на народној скупштини којој је присуствовало око 4.000 лица, и то је била највећа народна скупштина из времена кнеза Милоша. Творац устава био је Димитрије Давидовић. Поред народних посланика, скупштини је присуствовали и око 10.000 грађанина и заседање је трајало три дана на кнежевој ливади. Првог дана је одржана беседа, додуше историчари нису сигурни ко је одржао беседу, да ли је кнез Милош или Давидовић, и њоме су изложене три најзначајније тачке.“⁷

1. Разлог сазивања Народне скупштине – односно доношење српског устава;
2. Успостављање Државног савета у склопу кога ће бити шест министара (попечитеља), као највиши органи власти поред кнеза;
3. прописивање и „прегледање“ књиге грађанских и кривичних закона.

Поред тога кнез је дао и исцрпно образложење државних расхода и своје виђење висине пореза тј. данка, како се тада говорило, у износу од три талира. Беседом је завршен први дан заседања Скупштине. Иначе, многи писци управо 2./14. фебруар узимају као датум доношења првог српског устава, заснивајући се на погрешном писању Новина сербских.

Наиме, у броју који је изашао 14. фебруара објављено је да је Скупштина прогласила устав. На крају скупштинска делегација је кнезу предала адресу у којој је изражена захвалност за бригу за добро народа и земље, те му поклонила со, хлеб, златну сабљу опточену драгуљима и златан пехар напуњен вином, а кнез је одговорио на адресу истичући да је и он „лично, могућно је, грешио досад много“, али да су његове намере увек биле усмерене „благу и срећи отаџбине“ (Ђоровић, 2017). Српска штампарија у Крагујевцу штампала је Устав који је дељен окупљеном народу. Међутим, устав је убрзо изазвао праву буру у дипломатским круговима Европе, а поготово великих сила које су

⁶ Богдановић Н., .2023., *Национални међународни аспекти доношења*, Пешчаник, Ниш.

⁷ Бартуловић Ж., Ранђеловић Н., 2012., *Основи уставне историје југословенских народа*, Ниш.

саме биле апсолутистичке монархије у којима је реч устав изазивала најгоре конотације. У догађајима који су уследили, и поред одлучне борбе кнеза Милоша да Сретењски устав одржи, између осталог, и кроз неколико нацрта тоталне ревизије Устава Књажевства Србије, вољом великих морао је бити укинут, али не и заборављен. Тиме је посечен расад слободе у тамној шуми ропства, да се надовежемо на једну оцену нашег првог устава као „француског расада у турској шуми“.

„Први српски устав коначно је укинут 11. априла, што значи да је био на снази 55 дана. Па ипак, Сретењски устав неће бити заборављен. Борба српског народа настављена је и већ 1838. године извојевала прву, можда у неким аспектима Пирову, али ипак важну победу. Нови српски устав, погрдно прозван турским, биће знатно нижег номотехничког и правног квалитета од Сретењског. „Турски“ устав је најтрајнији устав у историји српске уставности, први српски устав који је и примењен у пракси и најкраћи устав савремене српске државе, али модерна Република Србија, и поред тога, као свој национални празник слави доношење Сретењског устава.“⁸

2.2. Димитрије Давидовић

Творац Сретењског устава био је Димитрије Давидовић. Димитрије Давидовић (Земун, 23. октобар 1789 — Смедерево, 6. април 1838) био је српски политичар и дипломата, уставописац, новинар и публициста. Давидовић је каријеру у Србији започео као лекар и кнежев приватни (породични) секретар, наставио као кнежев државни секретар, истакао се у Цариграду као дипломата, да би своју делатност крунисао писањем Сретењског устава и стекао положај попечитеља (министра). Димитрије Давидовић је успео да постане прва личност уз кнеза Милоша Обреновића.

После слома Првог српског устанка и великог турског терора појавиле су се српске избеглице у Аустријском царству. У Беч су пристигли Вук Карацић и Прота Матеја Ненадовић, којима су се нашли на услузи новинари Давидовић и Фрушић. Они су били на услузи Проти Матеји, званичном представнику устаничких Срба. Они су преводили,

⁸ Кркљуш Љ., 2010., *Правна историја српског народа*

састављали европским владарима званичне молбе, водили Проту Матеју на аудијенције. Аустријски цар Франц примио је Проту Матеју и Давидовића у аудијенцију 20. маја 1814. године, том приликом су тражили заштиту и помоћ за избегле Србе. Њихове новине постале су носилац књижевног живота Срба. Њихове рубрике „Смеснице књижевне”, „Књижество србско” и „Прикљученије внутирања”. Давидовић уводи нови књижевни лист у виду алманаха под називом Забавник. У периоду од 1815. до 1821. године објављено је шест бројева Забавника.

Говорио је више језика: старословенски, руски, латински, немачки и француски. Давидовић је био поборник Вукове реформе, те му је и ставио на располагање своје новине, како би Вук Карацић могао да шири своје идеје. Године 1821. се вратио у Србију. Од 1821. године до 1829. године био је секретар кнежеве канцеларије. Од 1829. до 1833. године био је члан делегације за преговоре с Турцима и заслужан за њихов позитиван исход. Два пута је боравио у Цариграду, 1829. и 1831. како би тражио потвду српских права. Његова је заслуга добијање султановог хатишерифа о наследном кнежевском достојанству. За време другог боравка, руски посланик Бутегев му је у знак признања и поштовања поклонио велики скупоцени прстен са драгим каменом.

„Године 1835. израдио је Сретењски устав који је исте године и обнародован у Крагујевцу. Био је министар унутрашњих послова и просвете. Димитрије Давидовић је био и уредник „Србеске новине”. Смењен је са места уредника због критика дипломатске активности Енглеске и Француске у Цариграду, а на штету Русије. Од 1835. до 1836. године био је саветник кнежевом брату Јеврему. Према изворима, по укидању Устава пао је у немилост кнеза Милоша Обреновића и до краја живота је живео у сиромаштву. Прешао је у Смедерево где је после две године од званичног пензионисања умро. Сахрањен је у Смедереву 1838. године у цркви Успења Богородице. На његом гробу, по његовој жељи пише: Димитрије Давидовић сав Србин.“⁹

„Кнез Милош је итекако био свестан значаја целокупног подухвата и вероватно је постојала његова сагласност на коначну верзију уставног текста. То даље значи да Давидовић није могао лако да „подметне” чланове које кнез Милош није желео. Наравно,

⁹ Озимић Н., 2016., Димитрије Давидовић, лик и дело, *Зборник Народног музеја Ниш бр.24*

кнез Милош ће то касније искористити како би се оградио од Устава и свалио сву кривицу на Давидовића. С друге стране, покушавј спасавања Устава и догађаји након смене Давидовића јасно откривају Милошеве стварне намере и жеље.“¹⁰

2.3. Структура Устава

Устав се састојао од 142 члана који су били распоређени у четрнаест глава. За разлику од претходних правних аката, Сретењски устав имао је утврђену систематику:

- I. Глава - Достојинство и простор Србије
- II. Глава - Боја и грб Србије
- III. Глава - Власти сербске
- IV. Глава - О законодавству и о начину, како га ваља водити вообште
- V. Глава - О књазу србском
- VI. Глава - О државном Совјету
- VII. Глава - Власт судејска
- VIII. Глава - О народној скупштини
- IX. Глава - О цркви
- X. Глава - О финансији (азнадарству)
- XI. Глава - Обштенародна права Србина
- XII. Глава - Права чиновника
- XIII. Глава - Промјене и додаци к уставу књажества Србије
- XIV. Глава – Закљученије

¹⁰ Аврамовић С., 2020., *Сретењску устав – 175 година после Анали Правног факултета у Београду*, Београд

„За разлику од француског Устава од 1791. године, који се често у литератури наводи као један од узора, Сретењски устав има јединствену нумерацију за цели уставни текст, док код француског свако поглавље започиње бројевно означавање од почетка. Према уставу, Књажевство „Србија је нераздјелно и у прављенију свом независимо књажевство по признанију Султана Махмуда Другога и Императора Николаја Првога“ (члан 1. Устава). Књажевство је недељива држава, чију територијалну организацију чини систем локалне управе састављен од округа, срезова и општина (члан 2.), а њихове границе, имена и статус уређују се законом.“¹¹

Од државних симбола, Уставом су утврђени грб и застава. Грб је бели крст са оцилима на црвеном штиту, а застава црвено-бело-плава тробојка (Слика 1).

Слика 1. Застава Србије
Извор: Сретењски устав (2004), Београд

Овим уставом „оживљен“ је историјски грб Србије. Крст је на црвеном пољу, а међу краковима крста по једно огњило окренуто ка крсту. Грб је уоквирен зеленим гранчицама, с једне стране маслиновом, а са друге храстовом гранчицом (Слика 2). Слично решење постојало је у француској хералдици.

¹¹ Аврамовић С., 2020., *Сретењску устав – 175 година после Анали Правног факултета у Београду*, Београд

Слика 2. Грб Србије
Извор: Сретењски устав (2004), Београд

Српски језик је утврђен као службени кроз одредбу члана 127. Устава. Чланом 5. Устава утврђено је да „власти српске јесу три: законодавна, заоноизвршитељна и судска“. Оваква лапидарна одредба изазива недоумице и спорове у вези са прихватањем, конституционализацијом и операционализацијом поделе власти по овом уставу, и о њој ће касније бити више речи. Према следећем члану, законодавна и извршна власт припадају кнезу и Државном савету чији састав се ближе одређује. Кнез је шеф државе, што се изреком и каже у члану 16. Устава, а Државни савет највиша власт у Држави до кнеза (члан 45.). Поред ових органа, постоје и судови и Народна скупштина, којој је посвећена Осма глава устава. Од људских и грађанских права и слобода Устав јемчи следећа: право на једнакост (чл. 111), право на личну слободу (чл. 112), право на *habeas corpus* (чл. 113), подједнака доступност послова сваком српском држављанину у складу са његовим способностима (чл. 116), неповредивост личности и приватност (чл. 117), неповредивост

својине (чл. 119), слобода кретања и настањивања (чл. 121), слобода од кулука (чл. 124) и право на жалбу.

Поред тога овом главом у Уставу уређена су и бројна друга питања у уској вези са људским правима и слободама. Устав регулише и положај православне цркве, којој ео ipso придаје статус државне, истовремено јемчећи право исповедања других вера.

„Уставом је утврђен ревизиони поступак који му даје статус чврстог устава, с обзиром на чињеницу да поред кнеза и Државног савета у промени учествује и Народна скупштина за чију одлуку се захтева двотрећинска већина посланика (сходно уставној терминологији: депутата) при чему седници мора да присуствује три четвртине укупног броја посланика. По преовлађујућем мишљењу у науци уставног права ригидност устава је *conditio sine qua non* да би се неки акт уопште и сматрао уставом у формалном смислу и да би имао неопходну супрематију као акт највише правне снаге. Иначе, члан 35. Устава од 1835. забрањивао је ревизију устава за време намесништва малолетном монарху.“¹²

Имајући у виду низак ниво најосновније писмености у Србији тог доба, Сретењски устав одликује завидан ниво номотехничке обраде, формулисања и систематизовања одредби, што представља квалитет више, поготово када се у виду има његов наследник – Турски устав од 1838. године. Наравно, ту постоје постоје и недостаци који су уочени још од првих анализа Сретењског устава, попут редакцијских пропуста, али и неоправданих замерки на разумљивост појединих термина, пошто се превиђа да се ради о документу старом више од 170 година, писаним језиком пре Вукове реформе. Ипак, сматрамо да генерална оцена о солидно написаном уставу стоји и да је неспорна.

Многи аутори мишљења су уствари да је Димитрије Давидовић намерно био непрецизан, нејасан и недоречен и сматрају да су ови недостаци израз Давидовићеве невичности правној науци и номотехници поготово, а не његових скривених намера. На крају, желели бисмо да се подсетимо Устава Сједињених Америчких Држава. Овај устав,

¹² Аврамовић С., 2020., *Сретењску устав – 175 година после Анали Правног факултета у Београду*, Београд

донет је 17. септембра далеке 1787. године и дан-данас је на снази, а у њега је дирнуто свега 27 пута. Најчешће се као разлог ове изузетне дуговечности узима то што је у питању једноставан и кратак уставни текст. Међутим, нама се чини да прави разлог у ономе што је још Медисон тврдио у доба доношења овог устава – његова трајност лежи у његовој двосмислености. Управо та двосмисленост, која је омогућила да овај устав уопште и буде усвојен (јер га је свако тумачио другачије), заједно са нечелном природом његових одредби омогућила је и да се он адаптира различитим временима и схватањима. Стога, и двосмисленост у појединим одредбама нашег првог устава не треба гледати негативно, већ и као простор који би могао да обезбеди његово прилагођавање развоју српског друштва.

2.4. Организација државне власти према Сретењском уставу

„Према уставу из 1835. године у Србији су постојале три врсте власти: законодавна, извршна (законоизвршна) и судска: „Власти Србске јесу три: Законодатељна, Законоизвршитељна и Судејска.“¹³ (овде је фуснота Пешић З., *Политички систем*, Висока школа струковних студија за криминалистику и безбедност, Ниш, 2011., стр. 112.) Законодавну и законоизвршну власт су чинили „Књаз, и Државниј Совјет“, који су били састављени из „шест Попечитеља поједини и раздвојени струка дјела народни, какоти: Правосудија, внутрењи дјела, финансија, инострани дјела, војени дјела, и просвјештенија, и из неопредјељеног числа државни Совјетника и Предсједатеља Совјета с главним Секретаром Совјета.“¹⁴ Начело поделе власти није у Сретењском уставу доследно спроведено.

Систем централних органа власти, дакле, сачињавају кнез, Државни савет и Народна скупштина. Међутим, Устав не сврстава Народну скупштину међу „власти српске“ које чине само кнез и Државни савет. Савет и кнез имају законодавну и извршну власт. Кнез је наследан. Кнез је шеф државе и припада му законодавна и извршна власт.

¹³ Пешић З., *Политички систем*, Висока школа струковних студија за криминалистику и безбедност, Ниш, 2011., стр. 112

¹⁴ Устав Књажевства Србије, 1835, Глава трећа

Има право именовања свих власти и право помиловања. Као и у другим монархијским уставима у XIX веку, кнез је проглашен за неприкосновеног и неодговорног.

Државни совјет је највиша власт у Србији до кнеза. Увођење Државног совјета у Сретењском уставу резултат је борбе између кнеза и старешина за ограничење кнежеве власти, која је започела још у време Првог устанка оснивањем Правитељствујушег совјета. И старешине и народ видели су у Совјету могућност да се обезбеде њихова права и спречи безакоње и кнежева самовоља. С друге стране, заинтересоване стране силе су желеле да стварањем једног органа који ће бити противтежа кнезу олакшају себи мешање у унутрашње ствари Србије.

„Државни совјет чине по Уставу попечитељи (министри) и неодређен број државних саветника, председник и секретар. Кнез је имао право да именује саветнике, али није могао по својој вољи да их смењује. Иако у самом Уставу о томе нема изричите одредбе, члан 15. Хатишерифа гарантује члановима Совјета да без тешке кривице не могу бити збачени. Улога кнеза и Совјета у законодавној и извршној власти коју су по Уставу делили и њихови међусобни односи нису били јасно и прецизно утврђени.“¹⁵

Законодавну власт имају кнез и Совјет. И један и други орган имају право да предлажу законе један другом. Уставне одредбе ипак дају предност Совјету, када је реч о вршењу законодавне власт. Кнез може само два пута одбити да одобри предлоге закона и уредаба које му поднесе Совјет. Кнез и Државни совјет деле и извршну власт. Кнез има право да извршава законе и уредбе „посредством надлежни попечитеља разни струка дјела народни“. С друге стране, Државни совјет, као једна од двеју „законоизвршитељних“ власти има у свом саставу шест попечитељстава: правосуђа, унутрашњих дела, финансија, иностраних послова, војних послова и просвете. Њих у звање попечитеља именује и отпушта кнез, али и када би били смењени, они остају чланови Државног совјета и заседају у њему заједно са осталим члановима. Попечитељи су одговорни за свој рад. Сваке године подносе извештај, сваки о својој струци, Државном совјету и кнезу, а попечитељ казначејства (фи-нансија) и Народној скупштини.

Попечитељи су према томе одговорни за свој рад и кнез их може сменили, али они и даље остају саветници. И саветници су начелно одговорни, али како за њихову

¹⁵ Кркљуш Љ., *Правна историја српског народа*, Службени Гласник, Београд, 2007., стр. 154-155

одговорност није предвиђена никаква санкција, може се рећи да они нису политички одговорни. Саветници су били кривично одговорни за дела изричито набројана у Уставу. Ако би суд осудио оптуженог саветника, он би могао бити смењен.

Народна скупштина је трећи орган власти предвиђен Сретењском уставом. Она се окупљала и у време Првог устанка и у време Милошеве владавине, али без формално утврђеног састава и надлежности. Кнез је сазивао скупштину када је желео да добије сагласност за нека питања, која није била обавезујућа, и када је желео да обавести народ о неким својим одлукама. На скупштинама се углавном разрезивао порез.

Сада су први пут у Србији о скупштини донети правни прописи и она добила извесна овлашћења. Међутим, скупштина није добила ни законодавну власт, нити је могла да позове на одговорност вршиоце власти. Скупштина се састојала од сто посланика. Начин избора посланика требало је да се утврди посебним законом. Скупштина заседа по правилу једном годишње, а по потреби може се састати и више пута. Сазива се и распушта кнежевим указом. Основна надлежност скупштине је утврђивање данка. Без сагласности Народне скупштине није се могао увести нови данак.

Данак се утврђује за годину дана. Кнежеве принадлежности не могу се повећавати без сагласности Народне скупштине, али се не могу ни смањивати без кнежевог пристанка. Попечитељство финансија је дужно да сваке године подноси Народној скупштини рачуне о приходима и расходима државним. Према томе би се могло закључити да је Народна скупштина имала извесна буџетска овлашћења. У праву скупштине да одлучује о увођењу и разрезивању пореза може се уочити зачетак установа парламентаризма и први кораци ка њему. Посредно, одобравањем или неодобравањем финансијских располагања, скупштина је могла да изрази и своје мишљење о раду државних органа. Учешће Народне скупштине у законодавној власти било је тако ограничено, Да се не може рећи да је Скупштина имала законодавну власт.

Скупштина је могла само да предложи кнезу и Совјету да донесу неки закон, али нема право законодавне иницијативе. Она исто тако може да укаже на неправилности у раду појединих чланова Совјета или других власти, али нема право да их позове на одговорност. Међутим, иако сама није имала велика овлашћења, Народна скупштина је

учествовала у промени устава. У случају потребе промене устава кнез и Совјет морају сазвати Народну скупштину, без чије сагласности се устав није могао променити.

„О трећој функцији власти, судској, говори глава седма Устава, „Власт судејска, која садржи само пет чланова. Судови ће се установити после обнародовања српског законика у три степена. Док се та организација не уведе, Устав прописује да судска власт припада: а) окружним судовима, б) Великом суду другом степену, као апелацији и в) Совјету државном, који ће одредити једно одељење као суд трећег и последњег степена.“¹⁶ Учешће Државног савета у судској власти показује да прокламовано начело поделе власти ни у погледу судске власти није доследно спроведено. Проглашено је начело независности суда. Судије ће доносити пресуде само по закону. Исто тако, строго ће се поштовати и надлежност судова.

¹⁶ Кркљуш Љ., *Правна историја српског народа*, Службени Гласник, Београд, 2007., стр. 155-156

3. ОПШТЕНАРОДНА ПРАВА СРБИНА У СРЕТЕЊСКОМ УСТАВУ

3.1. Људска права

Један од значајнијих делова уставне материје су свакако права и слободе грађана, тако да је и у Сретењском уставу ово један одважних сегмената, којем је посвећена једанаеста глава Устава. Као „Обштенародна права Србина“ разликују се она права која су стандардна, опште прихваћена и која се налазе у уставима европских држава, од оних која су била специфична за српску земљу у то време, у складу са друштвеним и политичким односима тада.

Људска права и слободе су смештене у Сретењски устав након одредби о државној власти. Данас је уобичајено да се ова материја регулише на почетку, одмах иза увода устава, како би се показало да држава постоји због људи, а не људи због државе. Међутим, ако се има у виду да многи уставни нису ни регулисали ову материју, онда Сретењском уставу не може да се замери оваква уставна систематика. Људска права и слободе у овом уставу би се могла поделити направа која припадају само грађанима Србије (грађанска права) и права која припадају свим људима (људска права). Код ових другихби могла да се уоче основна начела судског поступка. Такође, ова глава прописује и грађанске дужности. Прва три члана у овој глави се односе на српско држављанство. Стипулисани су начини и услови за стицање истог. Српско грађанствоима (Мирковић, 2019):

- свако дете које је рођено у Србији, као и изван Србије уколико његови родитељи имају српско држављанство,
- свако ко се за време објављивања овог устава налази услужби и то како Србији, тако и ван ње. Ово важи и за припаднике српске цркве,
- свако које има пребивалиште у Србији последњих десет година или има непокретну имовину у Србији.

Сретењски устав је предвидео одређене категорије које могу добити српско држављанство под одређеним условима. При том разликује две категорије странаца:

трговце, фабриканте, занатлије, вршиоцебожијеслужбе и заслужне странце. Прва категорија субјеката може добити српско држављанство уколико буду настањени у Србији седам година и „честно се узвладају” или уколико им Кнез да одређено звање. Заслужни странци стичу српско држављанство када у писмо од Кнеза да су прирођени Срби. Устав предвиђа да ће право српског држављанства бити дефинисано посебним законом.

Србија је још од времена Душановог закона имала правне прописе који су сваком робу гарантовали слободу на њеној територији. Сретењски устав оживљава ту идеју и прописује да роб оног часа када ступи на српску територију постоје слободан без обзира да ли га је неко довео у Србију или је побегао. Срби имају могућност само да купује робове не и да их продају. Права коју доступна само грађанима Србије односе на једнакост пред законом, једнаке могућности запослења за исту способност, начин живљења, гарантована је неприкосновеност својине, експропријација, слобода кретања и настањивања.

Начело једнакости грађана пред законом значи да су сви грађани једнаки пред законом. Такође, ово начело значи и принцип једнакости странака у поступку. Једнакост при запослењу за исту радну способност односи се на право сваког грађанина да приступи свим радним местима за које је способан и „достојан к њима”. Такође, гарантована је једнакост српских грађана и странаца у истим стварима. Право начина живљења означава могућност сваког грађанина да бира начин живљења, уз услов да није на „обшченародну штету” Својина је неприкосновена. Сретењски устав гарантује неприкосновеност својине проглашавајући оног, ко некога у потпуности или делимично узнемирава у вршењу права својине или га потпуно или делимично лишава тог права, за „нарушитеља обшченародне безбједности, био он ко му драго и од куда му драго.” Такође, појединац може својом имовином слободно располагати што значи да је може и продати. У овом последњем случају мора да обавести јавну власт општине или округа и пред тим истим органом је и продати.

Устав је регулисао и општа добра наводећи да се то односи на „сеоске шуме и горе досадашњи алија” и да сви имају право да их користе. Истовремено се забрањује правосудним органима, старешинама, чиновницима, трговцима, сељанима или било ком

другом Србину да забрањује становницима других села и округа да их користе. Једно од ограничења право својине постоји код експропријације.

Сретењски устав прописује да уколико би правосудни органи проценили даје непокретност неопходна за опште добро, они имају право да га употребе, али уз одговарајући противнакнаду чију висину би проценили вештаци. На основу реченичне конструкције коју је употребио законодавац, могло би се закључити да се овде не ради о потпуној експропријацији у смислу куповине земље чиме држава постаје власник, већ се ради само у употреби. Међутим, постоји могућност да је законодавац реченичну конструкцију искористио лаички и да се заправо ради о потпуној експропријацији. Слобода кретања је стипулисана у Уставу. Сваком Србину гарантује се слобода кретања са покретним стварима, како у друге пределе турског царства, тако и у друге иностране земље уз одговарајућу документацију.

„Начело вишестепености изражено је као право приступавишој судској власти. Сретењски устав је одредио званичан језик. Сва судска преписка као и преписка осталих власти се обавља на српском језику. Сретењски устав је прописао да се награде заслужним грађанима исплаћују из народног буџета, а не из општине или са територије одакле је то лице. Наводи се и да општине имају право да поднесу захтев којим би се о народном трошку платиле „благодјетелна заведенија за сироте, школе, болнице и контумаце.” Устав је прописао и одређене грађанске дужности које се односе на плаћање пореза, вршење војне службе и накнаде за вршење послова за општенародну корист. Дужност плаћања пореза означена је дужноћу сваког грађанина да плаћа умерен порез и ни једно лице не може да буде ослобођен од ове дужности. Такође, сваки грађанин дужан је да се одазове на позив општине за помоћ која се односи на грађење мостова и сређивање путева. Вршење војне службе је прописано као грађанска дужност.“¹⁷

„Сваки Србин дужан је да се одазове на позив за вршење војне службе у случају одбране земље како у регуларну тако и у уписну војску. Прва је увек, а друга у посебним околности на народном трошку. Сретењски устав прописује да ни један грађанин није дужан да ради ни за чиновника нити да учествује у зидању грађевина које су неопходне за

¹⁷ Марковић З., 2019., *Српска правна историја*, Београд

општеном добро. Ово је могуће једино уз одговарајућу надокнаду. Устав прописује и забрану ступања у службе страних земаља и примање плате и одличја без допуштења Кнеза.“¹⁸

3.2. Грађанска права и слободе у Сретењском уставу

Одредбе о правима и слободама грађана садржане су у Глави једанаестој, „Обштеном права Србина“. То су пре свега већ стандардна, класична права и слободе грађана садржана у савременим уставима европских држава: неприкосновеност личности, неповредивост личне слободе, тј. забрана незаконитог лишења слободе, право на законито суђење, слобода кретања и настањивања, неповредивост стана, право на избор занимања.

„У другу групу одредаба улазе она Грађанска права и слободе, која су израз посебних услова у српском друштву и која су резултат борбе против остатака феудалних односа и феудалних установа, против Милошевог деспотизма и његове и старешинске самовоље и правне несигурности која је била последица тога. То су одредбе о забрани кулука, о слободи располагања земљом, забрани заграђивања сеоских шума и алија као „општеном добра“ и о праву свих да их уживају. Уношење ових права у Сретењски устав јасно показује колико је он био одговор на потребе и захтеве српског друштва у време када је донесен.“¹⁹

У Глави деветој, „О цркви , припадницима других вера гарантује се слобода вероисповести. Сва грађанска права која спомиње Сретењски устав спадају у групу личних права. Међу њима нема политичких права (бирачко право, слобода штампе, мишљења, окупљања, удруживања и сл). Изостајање ових одредаба може се објаснити делом општом неразвијеношћу српског друштва тога времена, али и политичким условима владавине кнеза са деспотским навикама и самодржачким тенденцијама.

„Још један потврда закључка да је Устав био одговор на незадовољство народа у Србији постојећим стањем налази се у Глави дванаестој, која носи наслов „Права чиновника“. Незадовољни својим положајем, несигурни у сваком погледу, а све

¹⁸ Ватсон А., 2010., *Национални међународни аспекти доношења*, Пешчанам, Ниш

¹⁹ Кркљуш Љ., *Правна историја српског народа*, Службени Гласник, Београд, 2007., стр. 157.

значајнији за српску државу која се развијала, чиновници су Сретењским уставом добили чак изразито привилегован статус.²⁰

3.3. Анализа главе једанаесте „Обштенародна права Србина“

Чл. 108. и 109. Устава односе се на стицање српског држављанства, што је урађено на јако детаљан начин. „Свако дете рођено у Србији или изван Србије, а од Србина из Србије; сваки у време обнародованија овог устава у Србској служби у Србији и изван Србије налазећи се чиновник или служитељ христијанског вјероисповједанија; сваки, кому је десет година прошло от како се у Србији налази, или који непокретна добра у њој има, сматрасе за Србина, и има право, уживати србско државно грађанство.“²¹

„Страни трговци, фабриканти, занатлије, и земљедјелци христијанскога вјероисповједанија могу придобити права грађанина Србског, почем буду у Србији седам година дана и честно се узладају, или почем им Књаз званије какво даде; а иностранци, заслужени о Србији, како от Књаза писмо приме, да су прирођени Срби.“ Устав је, овде дакле, дао могућност странцима да после 7 година проведених у Србији стекну њено држављанство провођењем одређеног времена на њеној територији. Такође устав предвиђа доношење посебног закона који ће се односити на прстанак српског држављанства – „А како ће се право Србскога грађанства получити отредиће особити закон.“²²

Чл. 110. Устава се односи на посебне услове за заснивање радног односа у државној управи и предвиђа однос према држави, односно српско држављанство као услов за заснивање радног односа на пословима „чиновника, татора, чланом о обштества, и надзиратеља јавног и обштинског заведеније.“²³

Чл. 111-115. разрађују принцип једнакости грађана пред законом и судовима, као и принцип правне сигурности. Устав свим грађанима гарантуује једнакост пред судовима како у смислу одбране тако и у смислу изрицања казне. Такође је прихваћен принцип

²⁰ Кркљуш Љ., *Правна историја српског народа*, Службени Гласник, Београд, 2007., стр. 158.

²¹ Устав Књажества Србије, 1835., чл. 108.

²² Устав Књажества Србије, 1835., чл. 109.

²³ Устав Књажества Србије, 1835., чл. 110.

законитости у изрицању казне и право на суђење пред судом који је надлежан. Поновно суђење у истој ствари се изричито забрањује. Такође се гарантује грађанима да не могу бити у притвору дуже од три дана без саопштавања о разлогу притварања и без саслушања.

Према чл. 111. је „сваки Србин и без сваке разлике једнак је пред законима Србским, како у обрани, тако и у казни на свим судовима от најмањег до највећег. Овде је, дакле, гарантована једнаког грађан пред законом, као и једнакост пред судовима.”²⁴

Према чл. 112. „нико у Србији не може се ни гонити ни затворити, развје по пропису закона, и от законе и природне власти.“ Овде је, дакле, гарантована правна сигурност грађана.²⁵

Према чл. 113. „Нико у Србији да не стоји више от три дана у затвору, а да му се не јави кривица, за коју је затворен, и да се не узме на испит. Према овом члану, дакле, је гарантовано право грађанима, да не ммити држани у полицијском притвору дуже од три дана без одлуке надлежног судског органа, ако му се не саопши зашто се оптужује и ако не буде саслушан. У случају да не постоји основ за даље задржавање у притвору, представници извршне власти су у обавези да приведено лице пусте на слободу. Смисао ове одредбе је да се одвоје судска и извршна власт, односно да се сузбије самовоља владара (што је према многима била и суштина Сретењског устава).”²⁶

Према чл. 114. „Нико у Србији не може казњен бити, већ по закону и по пресуди надлежнога суда.“ Овде је, дакле, прокламован принцип по коме се само на основу закона и одлуке надлежног суда може изрећи санкција.²⁷

Према чл. 115. „Кому се један пут судило већ за какву кривицу, пак је по пресуди судејској казњен и отпуштен, или нађен да није крив, оному неможе се по други пут

²⁴ Устав Књажества Србије, 1835., чл. 111.

²⁵ Устав Књажества Србије, 1835., чл. 112.

²⁶ Устав Књажества Србије, 1835., чл. 113.

²⁷ Устав Књажества Србије, 1835., чл. 114.

судити за исту кривицу.“ Овде је, дакле, прокламован принцип „зобрањено је судити двапут о истој ствари“, које је и данас део нашег уставног поретка.²⁸

Према чл. 116. „Свакому грађанину Србском отворен је пут к свим чиновима у Србији, како се само нађе, даје способан и достојан к њима. При једнакој способности предпостављасе Србин страному.“ Овим чланом се гарантује једнакост грађана приликом напредовања у служби, а предност се даје српским држављанима у односу на странце.²⁹

Према чл. 117. „Сваки Србин има право бирати начин живљења свог по својој вољи, само који није на обштенародну штету.“ У овом члану је, дакле, садржан принцип злоупотреба права на приватност.³⁰

Према чл. 118. „Како роб ступи на Србску земљу, от онога часа постаје слободним, или га ко довео у Србију, или сам у њу побегао. Србину слободно је роба купити, но не продати.“ Према овом члану сваки роб који ступи на тле Србије, аутоматски, по сили закона, постаје слободан човек, без обзира на чињеницу да ли је побегао из ропства или га не неко као роба довео у Србију. Устав такође гарантује право наших грађана да купују робове, али им брани да их продају. Ово аутоматски значи да су Срби имали право да буду робовласници у иностранству, међутим на тлу Србије то нису могли да буду, с обзиром да би њихова „својина“ била изгубљена уколико роб ступи на тло Србије.³¹

Према чл. 119. „Имање сваког Србина, било какво му драго, јест неприкосновено. Ко се покуси, дирнути у туђе добро и имање, или присвајати га, или окрњити, онај ће се сматрати за нарушитеља обштенародне безбједности, био он ко му драго и от куд му драго. Према овом члану је гарантована приватна својина, а свако ко нарушава приватну својину сматраће се за нарушитеља општенародне безбедности.³²

Према чл. 120. „Но у случају, ако би правитељство Србско потребовало имање чије на обштенародну ползу, то има право, употребити га на такову, но почем даде имаоцу накнаду за њега, пошто вјештаци прецјене.“ Овај члан регулише експропријацију, када је

²⁸ Устав Књажества Србије, 1835., чл. 115.

²⁹ Устав Књажества Србије, 1835., чл. 116.

³⁰ Устав Књажества Србије, 1835., чл. 117.

³¹ Устав Књажества Србије, 1835., чл. 118.

³² Устав Књажества Србије, 1835., чл. 119.

у општенародном интересу под условима да се имаоцу непокретности да одређени новчани износ који процени вештак.³³

Према чл. 121. „Свакому Србину допуштено је, селити се са покретним својим имањем у друге предјеле турскога Царства, а и у стране земље; но к тому треба да испуни законе уредбе, које ће се издати.“ Овај члан на својеврстан начин гарантује слободу кретања, са посебним освртом на пресељење у Турско царство, али и у друге државе.³⁴

Према чл 122. „Сваки Србин дужан је плаћати сваке године законом отређени данак, от кога се нико неослобођава, и притицати к општинским потребама при грађењу мостова и крчењу друмова.“ Овај члан регулише обавезу плаћања пореза од стране српских држављана и дефинише државу Србију као пореског повериоца, где држава Србија има „пореску власт“. Такође устав налаже да су држављани у обавези да граде мостове и крче друмове, по потреби.³⁵

Према чл. 123. „Сваки Србин дужан је ићи на позивање правитељства на обрану отечества ил' у регуларну ил' у уписну војску, от који је прва увјек, а друга у особитим догађајима у служби о општенародному трошку.“ Овај члан обавезује држављане Србије на служење војног рока.³⁶

Према чл. 124. „Србин није дужан ни каквому чиновнику кулучити, кромје Правитељству при грађењу зданија, потребни за општенародну ползу; но и у том случају платиће му Правитељство пристојну надницу.“ Овим чланом је гарантован принцип личне слободе, приватне својине, једнакости и правне сигурности. Кулучење за подизање зграда за опште потребе је могла да нареди само власт, односно Правитељство. Такође је држава дужна да плати накнаду за то кулучење, тако да је овом одредбом радикално одбачен феудализам, који је у пракси и даље постојао.³⁷

Према ч. 125. „Никакав Србин не може ступити у службу страни земаља ил' примати плаће и знакова отличја от њи без допуштења Књаза свога.“, Према овом члану

³³ Устав Књажества Србије, 1835., чл. 120.

³⁴ Устав Књажества Србије, 1835., чл. 121.

³⁵ Устав Књажества Србије, 1835., чл. 122.

³⁶ Устав Књажества Србије, 1835., чл. 123.

³⁷ Устав Књажества Србије, 1835., чл. 124.

зобрањено ступати у службу страних држава и примања плате и одликовања од њих без сагласности државе Србије.³⁸

Према чл. 126. Србин има право, тужити се вишој власти, кад би му се ниже затезале издати рјешенија у дјелима његовим.“ Овим чланом је држављанима Србије гарантовано право на жалбу, односно право на другостепени поступак, односно право на правни лек.³⁹

Према чл. 127. „Сва дјела судејска и свију остали власти и заведенија Србски отправљају се Србским језиком.“ Овим чланом је српски језик означен као званични језик у вршењу власти.⁴⁰

Према чл. 128. „Сва земља, коју народ Србски има, принадежи сваком имаоцу, као природно имање, којим може по својој вољи располагати, и које може другому продати; само мора у том случају јавитисе надлежној власти свога Обштества и Окружија, и пред њом продати ју; а после не може насељаватисе на туђу некупљену“. Овим чланом је гарантовано право имаоца да слободно располаже земљом. Власнику земљишта се дозвољава да са њим слободно располаже, прода, поклони, да у закуп или на коришћење, уништи, а као једино ограничење је одређено да мора обавестити надлежну власт у случају продаје.⁴¹

Према чл. 129. „И сеоске шуме и гора досадашњи алија јесу општеномерно добро; сав народ има право, уживати ји. Нити има Правитељство, нит' икакав Старјешина, ни чиновник, ни трговац, ни сељанин, нит' икакав Србин права, заграђивати ји или забрањивати Србима из други села и окружија, да ји не уживају.“ Овај члан сеодноси на право народа да ужива сеоске шуме, и горе као општеномерно добро.⁴²

³⁸ Устав Књажества Србије, 1835., чл. 125.

³⁹ Устав Књажества Србије, 1835., чл. 126.

⁴⁰ Устав Књажества Србије, 1835., чл. 127.

⁴¹ Устав Књажества Србије, 1835., чл. 128.

⁴² Устав Књажества Србије, 1835., чл. 129.

Према чл. 130. „Награде заслуженим Отечеству људма дајусе у новцу из казне народне, а не у земљи ове или оне общине.“ Овим чланом се приписују награде заслужнима за отаџбину које се дају у новцу из јединствене државне касе.⁴³

Према чл. 131. „Обштине народа Србскога имају право, захтјевати от Правитељства, да им заведе о общенародном трошку благодјетелна заведенија за сироте, школе, болнице и контумаце. Но у том случају треба, да одреди Скупштина народна нужни трошак.“ Према овом члану даје се право општинама да од више власти захтевају да о општем трошку оснује установе за помоћ сиротињи, школе и болнице о чему се мора изјаснити Народна скупштина.⁴⁴

⁴³ Устав Књажества Србије, 1835., чл. 130.

⁴⁴ Устав Књажества Србије, 1835., чл. 131.

4. СРЕТЕЊСКИ УСТАВ И СТРАНИ УСТАВИ

4.1. Сретењски устав и швајцарски устав

Једна од свакако највише поновљених теза везаних за стране утицаје приликом решавања уставног питања у Србији јесте она о утицају „швајцарског устава“ којим ће „Србија завршити у бездану“, која највероватније потиче од Бутењева, посланика царске Русије у Цариграду и његове приче о „францускошвајцарској конституцији“. Међутим, ова теза ће касније бити потпуно некритички прихватана у каснијим радовима на тему првог устава Србије. Тако, Јаша Продановић одбацује тврдње о утицају „швајцарског устава“ на Сретењски устав са образложењем да се ради о једном републиканском и федералистичком уставу. Ипак, Продановић, као и многи други пренебрегава једну, али ипак најважнију чињеницу. Сретењски устав донет је фебруара 1835. године. У то време Швајцарска није ни била држава већ конфедерација, чији корени сежу у 1291. годину када су три пракантона – Швиц, Ури и Уртенвалден закључили уговор о савезу познат као Савезна повеља чиме су ударени темељи будуће државе. Како је конфедерација односно „савез везан заклетвом“ непрекидно прошириван на нове државице 1815. године доноси се Савезни пакт којим се уређује конфедерација 22 кантона. Овај пакт важио је и у време доношења нашег устава, а Швајцарска ће свој први устав добити тек 1848. године када ће и прерасти у федерацију, задржавши назив конфедерација чак и у данас важећем уставу од 1999. године.

„Иначе, у време Наполеонове окупације земље, Швајцарска Конфедерација је буквално укинута, а на место ње успостављена тзв. Хелветска република као једна „унитарна и недељива“ марионетска држава у оквирима Наполеоновог царства. Међутим, овај устав који је трансплантирао решења француског из 1795. био је у потпуности непримењив, с обзиром на окупацију земље, као и на одсуство реалности у том документу.“⁴⁵

⁴⁵ Тасић Ђ., 2005., *Увод у правне науке*, Београд

Девет кантона од 22 тадашња члана Конфедерације је почетком периода Обнове донело 1831. своје уставе. Оставља се могућност утицаја неког од ових, изузетно либералних устава на Устав Србије од 1835. уз ограду да о томе не постоје никакви докази. Такође управо у појединим уставима швајцарских кантона виде се узор за члан 58. Сретењског устава. Наиме, овим чланом нормирана је забрана истовременог чланства „оца и сина и два брата“ у Државном совјету. Упућује се на члан 63. бернског устава из 1831., члан 58. фрајбуршког устава из 1832., члан 50. устава Шафхаузена из 1831. као и члан 2. III наслова женевског устава од 1814. који, додуше, обухвата шири круг лица.

Ове одредбе су се најчешће односиле на тзв. Мало веће, као носиоца извршне власти. Мишљења смо да је теза о швајцарском уставу као једном од узора првом српском уставу тј. његовом творцу била само разрада квалификације Сретењског устава као републиканског, пошто је у то време Швајцарска једина у Европи имала републикански облик уређења.

4.2. Сретењски устав и француска Уставна повеља од 1814. године

Темељ рестаурације монархије у Француској – Уставна повеља коју је донео краљ Луј XVIII 1814. године сматра се једним од устава који су извршили највећи утицај на Устав Књажевства Србије од 1835. године. Уставна повеља била је уствари октроисани устав који је иако уводећи уставну монархију ипак оживљавао и одређене апсолутистичке елементе. Тако је већина револуционарних тековина, попут оне о народној суверености напуштена. Наиме, према преамбули Уставне повеље краљ је суверен на основу божанског провиђења, те је као такав својим поданицима, а не грађанима одлучио да подари устав, добровољно и слободним вршењем краљевске власти. У преамбули се истиче краљево схватање потребе ,слободног и монархистичког устава али се одмах затим осуђују све напредне идеје примењиване током револуције уз образложење „да је наша

(мисли се: краљева) прва дужност према поданицима сачувати, у њиховом интересу права и прерогативе наше круне.“⁴⁶

Поред преамбуле Уставну повељу чини и нормативни део од 76 чланова распоређених у осам поглавља – Јавна права Француза, Облик владавине краља, О Дому перова, О Дому представника департмана, О министрима, О правосуђу, Посебна права која јемчи држава и Привремени чланови.

Повељом је успостављен систем власти са монархом као најутицајнијим уставним фактором, који врши извршну власт, додуше са министрима, а свој утицај има и у домену легислативе с обзиром на то да поред класичних прерогатива монарха он именује чланове Дома перова (*Chambre des pairs*), има право законодавне иницијативе, те право распуштања доњег дома – Дома представника департмана (*Chambre des representants*). Па ипак, конкретна решења у Уставној повељи су много еластичнија него што се то на први поглед чини, али сматра се да се овим уставом уствари започиње рецепција парламентарног режима из Енглеске у Француску.

Иако је поглавље о грађанским правима у Уставној повељи прво, а у Сретењском уставу једанаесто она носе, са становишта упоредног уставног права, специфичне називе – Јавна права Француза, односно Општенародна права Србина. Прво што се уочава јесте да оба уставна текста прецизирају националну (држављанску) припадност субјеката права зајемчених уставом – Француза односно Срба. А и термини јавни и општенародни јесу синоними. С обзиром на чињеницу да се овакав назив не среће ни у једном другом уставном документу, изузев Уставне повеље од 1830. године, чини се несумљивим да је писац Сретењског устава, ако и није трансплантирао сва конкретна решења (норме, правила) из страног устава ипак имао увид у његову садржину и стилизацију Једнакост Француза пред законом зајемчена је чланом 1. чији еквивалент је члан 111. Сретењског устава. Међутим, одредба Сретењског устава, за разлику од оне у француском, прецизира да се јемчи једнакост пред „законима српским (курузив: М.Т.)“ и то „како у обрани тако и

⁴⁶ Аврамовић С., Станимировић В., 2007., *Упоредна правна традиција*, Београд

у казни на свим судовима од најмањег до највећег“. „Чланом 2. француске Уставне повеље утврђена је дужност плаћања пореза. Према том члану, Французи, без разлике, доприносе у финансирању трошкова државе, пропорционално свом богатству.“⁴⁷

У Сретењском уставу еквивалентна норма, а то је члан 122. не садржи ово ограничење, већ прописује да „сваки Србин дужан је плаћати сваке године законом одређен данак, од кога се нико не ослобађава, и притицати к општинским потребама при грађењу мостова и крчењу друмова“. Па ипак, ова одредба битно је различито решење од француског, јер се у члану 49. став 2. Уставне повеље оставља могућност одређивања пореза за више година. Даље чланом 87. Устава од 1835. утврђено је да се порез може повећатисамо уколико се покаже да није довољан за извршење буџета, а министарство финансија дужно је да Народној скупштини подноси извештаје о приходима и расходима из државног буџета. Једнака доступност цивилним и војним занимањима у Француској предмет је гаранције члана 3. Повеље, док члан 110. Сретењског устава уређује да српски грађанин може бити „чиновником, тутором, членом општества, и надзиратељем јавни и општински заведенија“, да би се даље чланом 116. казало да је сваком српском грађанину „отворен пут к свим чиновима у Србији“ под условом да су способни и достојни те функције. Иста одредба јемчи предност Срба, тј. држављана у односу на странце, док такво јемство не садржи поменута француска норма.

Лична слобода и забрана процесуирања и лишења слободе, сем у случају предвиђеним законом и на начин прописан истим, предмет су члана 4. Уставне повеље. Сретењски устав далеко је детаљнији у регулисању овог питања. Тако члан 118. утврђује стицање слободе за сваког роба који ступи на српску територију; члан 117. јемчи слободу на слободан избор начина живљења, уз ограничење да није противан јавним интересима; члан 112. забрањује гоњење и затварање грађана, осим у случајевима предвиђеним законом и то само од законите и природне власти; чланом 113. ограничава се трајање притвора на три дана с обавезом обавештавања за шта се сумњичи и обавезом испитивања; док наредни, 114. члан утврђује да се грађанин може казнити само на основу

⁴⁷ The Constitutional Charter of France of 1814.

судске пресуде засноване на закону; чланом 115. конституционализован је принцип *Ne bis in idem*. Као што се из изложеног да видети, „први српски устав садржи свеобухватно регулисање питања лишења слободе и суђења и опасност од злоупотребе своди на минимум.“⁴⁸

Чланом 5. Уставне повеље зајемчена је једнака слобода вероисповести и иста заштита тог веровања. Наредним чланом утврђено је да католичка апостолска и римска вера јесте државна религија. Католички и други хришћански свештеници примају стипендије од краљевске благајне, утврђено је чланом 7. Са друге стране, одредбе о вероисповести нису део Главе XI већ посебног поглавља - IX О Цркви. Устав Српској православној цркви даје статус државне уз јемство слободног исповедања других вера и државног покровитељства за њих. Примања свештенства су знатно детаљније уређена чл. 94. и 95. а осталим одредбама ове главе и низ других питања из домена верских послова. „Према члану 8. овог француског устава, Французи имају право да објављују и штампају своја мишљења, под условом да су у складу са законима „који спречавају злоупотребу ове слободе.“⁴⁹ Како се закључује, овом одредбом, иако зајемчена, битно је сужена слобода изражавања и штампе. Међутим, Сретењски устав не садржи никву одредбу о овом, као у осталом ни о другим правима из скупа тзв. политичких права, што је и једна од основних замерки првом српском уставу. Међутим, поставља се питање колико би оваква уставна норма уопште и била неопходна и значајна за тадашњу Србију у којој је било тек шачица писмених људи, махом свештеника и Срба Пречана. Па ипак, треба бити свестан да је Сретењски устав донешен у време кнеза Милоша Обреновића, познатог по апсолутистичким тежњама.

Следеће две одредбе Уставне повеље из 1814. посвећене су праву својине. Сва својина је неповредива, без изузетака за националну и закон неправу разлику међу њима. Држава може тражити „жртвовање својине“ зарад легално утврђеног јавног интереса, уз претходну надокнаду. У српском уставу својини су посвећене три члана: 119, 120 и 121. „Имање сваког Србина, било какво му драго, јест неприкосновено.“, једна је од познатих одредби Среењског устава. Свако ко покуша да присвоји, окрњи или на било који други

⁴⁸ Аврамовић С. 2020., *Сретењски устав - Анали Правног факултета*, Београд

⁴⁹ Курузив: М. Т.

начин дирне у туђе имање сматра се нарушиоцем јавне безбедности „био он ко му драго и од куда му драго“. Изузетак је експропријација од стране државе у јавном интересу, при чему власник има право на пуну накнаду на основу процене вешака. Уз слободу напуштања и повратка у земљу, чланом 121. јемчи се и селидба свег покретног имања, уз претходно испуњење законских обавеза.

Уставна повеља садржи још једну, у време доношења, веома значајну одредбу – члан 11. Њиме је и судовима и грађанима забрањено истраживање мишљења и гласова датих пре Реставрације. Свакако да је ова одредба требао да послужи спречавању реваншизма. Овакву норму српски устав од 1835. свакако не садржи. Последњом одредбом о „јавним правима Француза“ укинута је војна обавеза и утврђено да ће се начин попуне војске и морнарице уредити законом. Супротно томе, чланом 123. Сретењског устава је утврђена војна обавеза за сваког Србина. „Устав Књажевства Србије од 1835. године даље садржи низ одредби о правима која су, најчешће, плод специфичних прилика које су владале у Србији, тада још увек вазалној кнежевини турске империје.“⁵⁰

Друго поглавље у француској Уставној повељи од 1814. посвећено је краљу. У Сретењском уставу Пета глава устава је посвећена монарху али се на њега односи и читав низ других одредби, посебно оних у трећој и четвртој глави. Прва одредба Уставне повеље утврђује да је личност краља неповредива и света, да су његови министри одговорни⁸⁰ и да је он једини носилац извршене власти. У Сретењском уставу ствари стоје битно другачије иако се то на први поглед не чини тако. Уводна одредба – члан 15. готово је сличан са прве две реченице еквивалентне одредбе француског устава. Формулација о светости и неповредивости монархове личности разликује се утолико што се уместо речи краљ користи титула кнез. Следећи део одредбе у суштини има исто значење као и француска – неодговорност кнеза, додуше ова одредба је другачије формулисана⁸². Одредба о монарху као носиоцу извршне власти је изостала јер према члану 6. Сретењског устава врше заједно кнез и Државни савет.

⁵⁰ Српски уставни од 1835. до 1990. године, 2004.

Следећим чланом Уставне повеље каже се да је краљ шеф државе, а таква формулација стоји и у следећем члану Сретењског устава. У истој одредби се даље наводе нека од монархових овлашћења, додуше различита у два уставна текста. Уочава се сличност у редоследу излагања материје првих одредаба у поглављима о монарху, као и њиховим формулацијама, уз неке разлике везане за различит систем власти утврђен овим уставима. Члан 15. француског устава утврђује да законодавну власт заједнички врше краљ, Дом перова и Дом претставника департмана. У Србији, пак, кнез и Државни савет врше законодавну власт, а Народна скупштина само у изузетним случајевима.

Сретењски устав, за разлику од ове француске уставне повеље већину одредаба о законодавству систематизује у посебну главу док су у Уставној повељи из 1814. оне разбацане по поглављима о краљу, Дому перова и Дому департмана. Чланом 16. француске повеље утврђено је да краљ предлаже законе, а чланом 19. предвиђено је право петиције домова парламента да од краља затраже предлагање неког закона, па делом и његов садржај. И поред извесних сличности, стање ствари у српском уставу је битно различито. Српски кнез има право предлагања закона Државном савету сходно члану 18. Устава, а Државни савет има право предлагања закона и уредаба сходно члану 50. Устава.

Што се тиче Народне скупштине, она по члану 90. Сретењског устава има право молити кнеза и Државни совјет „да издаду закон“, међутим не постоји сагласност о томе да ли је ово право Народне скупштине право петиције или законодавне иницијативе⁸⁴. Краљ у Француској самостално санкционише и проглашава законе. У Србији кнез, такође даје законе у складу са чланом 16. Устава, али Државни совјет проглашава законе и то у утврђеној форми која је прописана чланом 10. Устава из 1835.

4.3. Сретењски устав и Устав Краљевства Виртемберг од 1819.

„Устав Краљевства Виртемберг донет је 25. септембра 1819. године и састоји се од преамбуле и 205 чланова сврстаних у десет поглавља. Иначе, овај устав донет је као уставни пакт краља и „сталежа“ с обзиром да је 1814. године народ одбацио предлог једног октроисаног устава. Јаша М. Продановић је анализирао, применом упоредно-

правног метода, виртембершки устав од 1819. године и сличности између појединих одредаба виртембершког устава и првог српског устава, указујући да управо овај акт има „понајвише додирних тачака“ са Сретењским уставом. Па ипак, многи сматрају да Продановић тиме није желео и да каже да је Устав Виртемберга био узор или чак изворник нашег првог устава.“⁵¹

„Члан 16. Сретењског устава и одредба члана 4. виртембершког устава почињу идентично, и то да је Кнез (односно краљ) глава државе, међутим, док виртембершки устав наставља даље о краљу као суверену од кога потиче сва државна власт, Сретењски устав утврђује поједине кнежеве надлежности. У овоме се откривају Давидовићеве методе. Наиме, сматра се да Давидовић полази од изворника, али да одступа од њега, преправља и прилагођава страни узор српским приликама. Ове одредбе су свакако незамисливе у француским уставима, и да се срећу само у уставним документима неких немачких држава, што је и тачно за квалификацију монарха као носиоца суверенитета. Међутим, део одредбе о монарху као глави, односно врховном поглавару може се наћи и у француским уставним повељама из 1814. и 1830. године чак и са сличностима у погледу остатка односне одредбе.“⁵²

Што се Народне скупштине тиче, њено право, тачније права има сличности са одредбом из члана 124. Устава Краљевства Виртемберг, који због дужине нећемо наводити. Јаша Продановић је утврдио и да се гаранција из члана 133. Сретењског устава, која јемчи да се чиновник не може отпустити или ражаловати без судски доказане кривице налази и у члану 47. виртембершког устава, док право на пензију чиновника, односно њихових породица из члана 137. Устава Србије јемчи члан 50. Устава Виртемберга, али без утврђивања процента те пензије. Продановић наводи и друге сличности између ова два текста, од којих смо неке обрадили, уз напомену да се сличне одредбе налазе и у другим уставима европских монархија.

⁵¹ Продановић Ј. 1947, *Историја политичких странака и струја* – књига 1, Београд

⁵² Поповић Д. 2006., *Преподметак српског парламентаризма – клице и преурањен плод*, Београд

5. УКИДАЊЕ УСТАВА

Русија, Турска и Аустрија су имале своје интересе у Србији, који су углавном били супротни, али, по питању Сретењског устава, ове три силе биле сложне у осуди. Првенствено, како су оне биле апсолутне монархије, сами термини устава, народне скупштине или права грађана, подсећале су их на француску револуцију, а од које су се веома плашиле. То се могло уочити и по томе што је руски дипломатски представник у Цариграду изјавио за српски Устав да је то „француски расад у турској шуми.“ Највећи страхових сила је несумњиво био тај да њихов народ не затражи један овакав либералан устав, какав је мала вазална земља створила за себе. Код њих је био присутан страх од ширења идеје уставности, тако да су све биле против одредаба Устава којим су се права грађана регулисале, а и противиле су се установи Народне скупштине, која их је асоцирала на револуцију. Једино што је за њих било прихватљиво јесте идеја о Савету, који би послужио као средство ограничења кнежеве власти, и уз који би лакше спроводиле ширење свог утицаја унутар српских граница.

Србија је свој први прави Устав добила чак и пре великих сила као што су Русија, Турска или Аустрија. У Европи су уставе још имале Шведска, Норвешка, Шпанија, Португалија, Холандија, Белгија и низ немачких државица. Како је Сретењски устав садржао најлибералнија правна начела за то доба, тако је и морао да буде кратког века. Позивајући се на формалноправне елементе, тј. оспоравајући Србији која је имала вазални статус, да самостално доноси највиши правни акт, Русија, Турска и Аустрија су заједно успеле да суспендују Сретењски устав, тако да он није ни доживео своју примену у пракси. Устав је привремено био суспендован већ након две недеље од доношења, да би га касније кнез трајно укинуо за непуне четири недеље.

Сретењски устав је суспендован већ у марту 1835. године. Доношење овог Устава није било у супротности са Хатишерифом из 1830. године. Члан 5. Хатишерифа гласи:

„Власти моје високе Порте неће се мешати ни у унутрашњадела, ни у судејска решенија земље исти, ни шта више захтевати ни аспре едне, кромеданка, кои ће се, као што је речено, утврдити определително за у напредак.“⁵³

Међутим, Устав, у члану 1. наводи да је Србија је јединственои независно књажество признато од стране Султана Махмуда II и Императора Николаја I. На овај начин се истиче унутрашња независност призната од стране два цара. Такође, стављањему исти ранг сизеренаи протектора запостављен је вазални положај Србије. Хатишериф из 1830. године је озваничио постојање Савета, који се у Сретењском уставу назива Државни савет чиме се још више истиче државност Србије. И можда најважније, Општенародна права Србина и идеје које је садржала таглава, а које су биле неспојиве са начином владања великих сила.

Кнез Милош је свој Устав бранио пред великим силама, и ако му није одговарао, чиме је интересе државе стављао изнад својих. Главни мотив му је несумњиво био тај што је желео да спречи да се било која земља уплиће у унутрашње уређење Србије, чиме би показао и учврстио самосталност државе. То наравно није било изводљиво, па је уследпритиска, кнез морао да укине Устав. Већ до 17. марта, разрешио је све министре и Устав је престао да важи. Кнез Милош је успео да се извуче из ове афере доношења Устава, па је, уз подршку Русије, сву кривицу свалио на Димитрија Давидовића. До краја године, кнез га је ослободио свих државних дужности и послао га у пензију.

„Кнез Милош је желео да доношење Сретењског става прикаже у другачијем светлу. Међутим, Порта је била добро обавештена шта се дешавало у Србији. Милош је чак и отпутовао у Цариград где је личним контактима и богатим поклонима покушавао да оправда себе за дешавања која су се збила око устава. Тако је овај Устав само наизглед отишао у заборав. Историја државе и права и уопштено уставна историја проучавају овај устав управо због важности идеја које је он носио са собом.“⁵⁴

⁵³Ранђеловић Н., Тодоровић – Крстић М. 2009. *Одабрани извори издржавноправне историје јужнословенских народа*, Београд

⁵⁴ Ранђеловић Н., Тодоровић – Крстић М. 2009. *Одабрани извори издржавноправне историје јужнословенских народа*, Београд

6. ЗНАЧАЈ УСТАВА

У развоју српске државе, Сретењски устав заузима веома важноместо, зато се и дан данас слави датум његовог доношења као национални празник. Наиме, он је представљао правни израз довршене српске револуције, започете Првим српским устанком. Као што смо могли да видимо, услед међународноправног положаја Србије, које је имала у то време, опстанак овог Устава је био свакако немогућ. Поред тога што је Сретењски устав био први устав у историји Србије, он је био и први устав на Балкану. У то време је само још Грчка успела да донесе сопствени уставни акт. Дакле, Србија је успела да регулише своју уставну материју са таквим одредбама које чак и данас представљају темељ либерализма, а донет је у време када многе земље, и развијеније независне, нису имале своје уставе. За њега се може рећи да је најближи француским повељама од 1814. и 1830. и Белгијском уставу од 1831. године.

Формирање овог Устава није био ни мало једноставан. Њиме је морало да се успостави равнотежа између кнеза, старешина и народа, да се нађе компромис и да се оформи систем по којем ће на даље моћи да функционишу заједно. У Устав су унете слободоумне идеје, које су га и учиниле толико контроверзним за оно време када владавина права није била остварљива у пракси, али управо су те идеје толико и прославиле овај Устав, тако што су створиле основу демократије какву и данас познајемо. Може се закључити да кратко време трајања овог Устава није умањио његов значај, будући да је поставио темеље и подигао летвицу очекивања код српског народа у погледу шта то уставна материја треба да садржи, а тиме је даље и омогућио Србији да настави са својом уставном борбом.

ЗАКЉУЧАК

Сретењски устав сматра се првим српским уставом. Међутим, постоје и другачија схватања. Поједини аутори наводе да, у строго правнотеоријском смислу, Сретењски устав не био могао да се посматра као такав, јер Србија као Турски вазал под руским покровитељством, није могла да има уставотворну власт. Други аутори су мишљења да Сретењски устав представља својеврсну Србијину декларацију независности. Без обзира којем се мишљењу прислонимо, Сретењски устав имао је и има велики значај. Он је показао снагу друштвених кретања у Србији, однос великих сила према дешавањима у Србији, као и смернице развоја српске државности. Сретењски устав није успео ни да се примењује у пракси јер је месец дана након његовог доношења суспендован. Можда и та чињеница најбоље показује његов значај. Или речи дипломате где се овај Устав назива „заразним”.

Поређење Сретењског устава са Француском револуцијом говори колико су његове идеје биле демократске. Међутим, за разлогу од уобичајеног страха од нечега новог и напредног, овде је страх био другачије природе. Велике силе су схватиле да ће „француски расад” у српској шуми посади клице, не само у овом делу Балкана, већ и шире, на целу Европу. Питање је како би изгледала данашња Европа да је расад успео, а из њега изникли најлепши цветови у облику каталога људских права и слобода. Величину Сретењског устава показује и наредни устав који је донет, Султански Хатишериф из 1838. године, познатији као Турски устав. Страх великих сила да Србија поново не учини излет ка независности, определио је велике силе да се наредни устав сачињава баш у Турској, у Цариграду. Турски устав ни по једном атрибуту не може да се пореди са Турским уставом.

Док је Сретењски устав систематичан, те би правник практичар на веома једноставан начин могао да користи, Турски устав, не само што нема систематику, већ су одредбе које се односе на исту материју расуте по целом тексту, те је практичарима веома отежано његово коришћење. Султаново лично обраћање кнезу, које се у литератури објашњава жељом султана да покаже завистан положај Србије, говори о уставотворној техници на веома ниском нивоу. Каталог људских права једва и да постоји и на који начин не може да парира Сретењском уставу.

С друге стране, људска права и слободе у Сретењском уставу су од изузетног значаја. Њихов значај можда најбоље потврђује чињеница да је овај устав био суспендован управо због главе „Општенародна права Србина”. Ова глава, осим што гарантује људска права свимљудима без разлике, гарантује и посебна права која су предвиђена само за грађане Србије. Такође, мера регулисања ових права показује и меру напредка одређене државе. Ако се има у виду да многа царства попут Турског, Руског и Аустријског нису имале сличан каталољг људских права, онда и не изненађује њихово инсистирање на суспензији Сретењског устава.

Колико је Сретењски устав био напредан у погледу људских права и слобода показује и то Турски устав из 1838. године, који је донет као „компензација” за суспендовање Сретењског устава, није имао на овај начин, регулисану ову материју.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аврамовић С. (2001), Општа правна историја, Београд
2. Аврамовић С. (2020), Сретењски устав - 175 година после, Анали Правног факултета у Београду, Београд
3. Аврамовић С., Станимировић В. (2007), Упоредна правна традиција, Београд
4. Бартуловић Ж., Ранђеловић Н. (2012), Основи уставне историје југословенских народа, Ниш.
5. Богдановић Н. (2023), Национални и међународни аспекти доношења, Пешчаник, Ниш.
6. Вотсон А. (2010), Правни транспланти, Београд.
7. Кркљуш Љ., Правна историја српског народа, Службени Гласник, Београд, 2007.
8. Кркљуш, Љ. (2010), Правна историја српског народа, Универзитет у Београду, Правни факултет, Београд
9. Марковић Р. (2018), Уставно право и политичке институције, Београд
10. Мирковић, З. (2019), Српска правна историја, Универзитет у Београду, Правни факултет, Београд
11. Михајловић, В. (2009), Уставно право, 3 М СОРІ, Краљево
12. Озимих Н. (2016), Димитрије Давидовић, лик и дело, Зборник Народног музеја Ниш бр.24
13. Пешић З., Политички систем, Висока школа струковних студија за криминалистику и безбедност, Ниш, 2011.

14. Поповић Д. (2006), Прапочетак српскога парламентаризма – клице и преурањен плод, Београд
15. Продановић Ј. (1947), Историја политичких странака и струја – књига I, Београд
16. Ранђеловић Н., Историја права 2, Свен, Ниш, 2008.
17. Ранђеловић Н., Тодоровић-Крстић М. (2009), Одабрани извори из државноправне историје јужнословенских народа, Београд
18. Сретењски устав (2004), Београд
19. Српски устави од 1835. до 1990. године (2004), Београд
20. Тасић Ђ. (2005), Увод у правне науке (Енциклопедија права), Београд
21. Тишма М. (2006), Правни транспланти и први српски устав из 1835.године, Правни факултет Универзитета у Београду.
22. Ђоровић, В. (2017), Историја Срба, Ниш.
23. Устав Књажевства Србије, 1835.
24. Чавошки К., Васић Р. (2017), Увод у право, Београд
25. The Constitutional Charter of France of 1814

СРЕТЕЊСКИ УСТАВ И ОПШТЕНАРОДНА ПРАВА СРБИНА

САЖЕТАК И КЉУЧНЕ РЕЧИ

Сретењски устав, донет 1835. године, представља први модерни устав Кнежевине Србије. Овај устав је био значајан корак у правцу формирања уставне монархије и ограничавања апсолутне власти кнеза. Устав је увео основне институције власти, као што су Сенат, Народна скупштина и министри, који су требали деловати као корективни механизам власти. Овај правни акт гарантује нека од основних права и слобода грађана, укључујући правну једнакост, неповредивост личне имовине и независност судства. Иако је устав наишао на противљење како унутар земље, тако и од стране великих сила, он је био значајан за почетак конституционализма у Србији.

Кључне речи: Сретењски устав, Кнежевина Србија, уставна монархија, права и слободе, Сенат, Народна скупштина, министри, правна једнакост, судска независност.

THE SRETENJE CONSTITUTION AND THE GENERAL PEOPLE'S RIGHTS OF THE SERB

SUMMARY AND KEY WORDS

The Sretenje Constitution, adopted in 1835, represents the first modern constitution of the Principality of Serbia. This constitution was an important step towards establishing a constitutional monarchy and limiting the absolute power of the prince. The Constitution introduced key governmental institutions, such as the Senate, the National Assembly, and ministers, which were intended to function as a corrective mechanism to authority. This legal act guaranteed some fundamental rights and freedoms for citizens, including legal equality, the inviolability of private property, and the independence of the judiciary. Although the constitution encountered opposition both domestically and from major foreign powers, it was significant in initiating constitutionalism in Serbia.

Keywords: Sretenje Constitution, Principality of Serbia, constitutional monarchy, rights and freedoms, Senate, National Assembly, ministers, legal equality, judicial independence.

БИОГРАФИЈА СТУДЕНТА

Кристина Ранђеловић рођена је 11.11.1999. године у Нишу. Завршила је основну школу „Душан Радовић" и прву нишку гимназију „Стеван Сремац" у Нишу, друштвено језички смер са одличним успехом током свих година школовања. Дипломирала је октобра 2023. године на Правном факултету Универзитета у Нишу са просечном оценом 9,57. Мастер студије на Правном факултету Универзитета у Нишу уписала је октобра 2023. године, општи смер ужа правно историјска научна област и положила све испите у року са просечном оценом 10,0. Стипендиста је Фонда за младе таленте Републике Србије „Доситеја“, Министарства омладине и спорта за основне академске и мастер академске студије. Уписана је у именик адвокатских приправника Адвокатске коморе у Нишу од фебруара 2024. године, а приправнички стаж обавља у адвокатској канцеларији адвоката Младена Сибиновића у Нишу. Говори енглески и немачки језик.

ИЗЈАВА О ИСТОВЕТНОСТИ

ШТАМПАНОГ И ЕЛЕКТРОНСКОГ ОБЛИКА МАСТЕР РАДА

Име и презиме аутора мастер рада: Кристина Ранђеловић

Наслов мастер рада: „Сретењски устав и општенародна права Србина“

Ментор: Доц. др Сара Митић

Изјављујем да је електронски облик мастер рада у pdf формату истоветан штампаном облику, који сам предала Правном факултету Универзитета у Нишу.

У Нишу, _____

Потпис аутора _____

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ И ОДОБРАВАЊУ ОБЈАВЉИВАЊА МАСТЕР РАДА

Изјављујем да је мастер рад, под насловом: „Сретењски устав и општенародна права Србина“, пријављен и одбрањен на Правном факултету Универзитета у Нишу:

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да овај мастер рад у целини, нити у деловима, нисам пријављивала на другим факултетима, нити универзитетима;
- да нисам повредила ауторска права, нити злоупотребила интелектуалну својину других лица.

Дозвољавам да се овај мастер рад чува у библиотеци и објави на сајту Правног факултета Универзитета у Нишу, са подацима о датуму одбране и комисији пред којом је рад брањен.

Аутор мастер рада: Кристина Ранђеловић

У Нишу, _____

Потпис аутора _____